

om at prøve et nordisk samarbejde, c) Betalingsbalancehensyn, d) Regeringens bestræbelser på at gøre u-landsbistand til en folkesag (s. 14).

Der er mange andre delkonklusioner fra bogen, der er værd at diskutere, men pladsen er ikke til det, så for at sige det kort er den hovederfaring, jeg har fået af bogen, denne: Alle de forskellige moralske og etiske gevandter, vi iklæder u-landsbistanden, kan godt puttes ned i mælposen. Det er den danske stats og regeringens inden- og udenrigspolitiske interesser, der hver gang søges fremmet – u-landenes ønsker og behov bliver tilpasset dette overordnede mål. Der trænges til betydelig mere åbenhed og diskussion af hele u-landsbistandens mål og midler, og her vil K. J.s bog (evt. læst sammen med Neersø og Carlsens bog »Danske investeringer i u-landene«) give et godt grundlag for en diskussion og evt. nyvurdering.

K. J. kommer i Appendiks A ind på de problemer, en samtidshistoriker støder på: Kildegrundlaget er aldrig helt fyldestgørende, folk er tilbageholdende med informationer, og i forb. m. dette emne bemærker K. J., at det informerede og beslutningstagende miljø er ret snævert. Og her kommer han så til slut med sin private løsning på at få mere åbenhed om hele emnet: Man skal drage den akademiske verden ind i diskussionerne (især samtidshistorikere). Dette kan sagtens være en del af en løsning, men man får en lille mistanke om, at det nu er ham, der søger sine egne og fagfællers interesser fremmet. – Foreløbig kan man dog sige, at han i kraft af den indsigt, man får gennem den foreliggende bog, har givet et vægtigt bidrag til en større forståelse af emnet.

Vibeke Due

Mogens Nielsen: Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943–45. Institut for Samtidshistories Skriftrække I. Kbh., Akademisk Forlag, 1978. 201 s. Pris: 42 kr.

Sommeren 1945 førtes en række forhandlinger mellem Socialdemokratiet og DKP om en eventuel sammenslutning af de to partier. Set ud fra Socialdemokratiets senere uforsonlige og stærkt antikommunistiske holdning er det en forbavsende og næsten utænkkelig situation. Det var denne forundring, der fik Mogens Nielsen til at undersøge sagen nærmere. Det er der kommet en på mange måder fortrinlig bog ud af. Efter en kort redegørelse for udviklingen i den danske og i den internationale arbejderbevægelse fra 1914 frem til omkring 1943 analyserer Mogens Nielsen

- arbejderbevægelsens stilling efter forhandlingspolitikens sammenbrud i august 1943;
- kontakterne mellem Socialdemokratiet og DKP frem til befrielsen;
- Socialdemokratiet og forholdet til Sovjetunionen i de sidste krigsår og endelig i bogens længste kapitel
- enhedsforhandlingerne mellem Socialdemokratiet og DKP sommeren 1945.

Hvad angår forholdet mellem de to arbejderpartier er det foreliggende kildemateriale minutøst gennemgået. Resultatet er en veldokumenteret fremstilling af en vigtig fase i den danske arbejderbevægelses historie. Dog med den begrænsning, at undersøgelsen er grundigere mht. Socialdemokratiet end når det gælder DKP. Desuden holder den sig til topniveauet: det er de to partiers ledelser, der analyseres, og man får intet at vide om, hvad der foregik på lokalt plan og længere nede i hierarkiet. Det er Mogens Niensens opfattelse, at Socialdemokratiets politik i perioden var »konsistent og målrettet«. For en overfladisk betragtning kunne det se ud, som om der var tale om den rene opportunisme, når Socialdemokratiet bevægede sig fra antikommunisme og samarbejde med militæret i 1943 til et venstredrejet radikaliseret program og enhedsforhandlinger med DKP i 1945.

Denne svingning var imidlertid baseret på grundsynspunkter, der forblev uforandrede. Socialdemokratiets *taktik* ændredes, men målet og principperne var de samme. Det er, mener jeg, en historisk korrekt vurdering af Socialdemokratiet. Man kan diskutere værdien og klasseindholdet i denne socialdemokratiske trofasthed, men ikke, at partiet rent faktisk i hovedsagen stod fast og handlede i overensstemmelse med fundamentale socialdemokratiske interesser. Det er dog en svaghed, at Mogens Nielsen ikke redegør nærmere for disse socialdemokratiske grundsynspunkter. Det er faktisk ikke klart forståeligt ud fra denne afhandling, *hvorfor* disse principper nødvendiggjorde en så konsekvent bekæmpelse af DKP, som Socialdemokratiet gennemførte.

Den socialdemokratiske forhandlingspolitik overfor den tyske besættelsesmagt holdt indtil aug. 1943. På det tidspunkt var uroen på arbejdspladserne og modstandskampen iøvrigt vokset til et niveau, der fik tyskerne til at kræve dødsstraf for deltagelse i strejker og sabotage. Det var mere end de samarbejdende partier kunne stå model til, og regeringen trådte tilbage. En fortsættelse af forhandlingspolitikken på de præmisser ville have kompromitteret politikerne *for* meget. Det fremgår af Mogens Niensens analyse, at der for Socialdemokratiet ikke var tale om en kursændring, men om et nødtvungen skridt. Regeringens afgang betød *ikke* en socialdemokratisk overgang til den illegale modstandsbevægelse. Det fremgik bl. a. af et cirkulære udsendt kort efter af den socialdemokratiske forretningsfører, Alsing Andersen. Her fik modstandsfolkene i almindelighed og kommunisterne i særdeleshed læst og påskrevet pga. deres vildt uansvarlige agitation og handlinger, der ophidsede befolkningen til ødelæggende provokationer mod tyskerne. Det var tydeligt, at Socialdemokratiet ikke var tilbøjeligt til at fortsætte forhandlingspolitikken i en eller anden form. Mogens Niensens kildegennemgang viser klart, at det hadefulde udfald mod modstandsbevægelsen havde dækning i den socialdemokratiske ledelse.

Med regeringens afgang mistede Socialdemokratiet for alvor grebet om landets udvikling. Samtidig havde de faglige ledere fra DsF svært ved at styre utilfredsheden i arbejderklassen. Kommunisterne vandt øget autoritet i fagbevægelsen og stod samtidig stærkt i det nydannede Frihedsråd, der skulle koordinere modstandskampen, og som i en vis forstand i den regeringsløse situation stod som en slags illegal regering. Det var altså Socialdemokratiets position og den socialdemokratiske reformismes fremtid der stod på spil. I denne situation tog Hedtoft og Buhl kontakt med ledende officerer. Det var tilsyneladende dem, der fik general Gørtz fra en idé, der gik ud på at evakuere officerskorpset til Sverige med henblik på en evt. videretransport til England. I stedet blev det aftalt, at der skulle oprettes en illegal militærorganisation i Danmark. Den skulle ikke sættes ind i modstandskampen mod tyskerne, men – i et samarbejde med svenske styrker – holdes klar til indgriben efter krigen »over for maroderende tyske tropper samt bevæbnede illegale modstandsgrupper, sabotører og kommunister« (s. 36).

Sommeren 1944 sker der imidlertid et taktisk omsving i Socialdemokratiets stilling til modstandsbevægelsen og DKP. Under folkestrejken havde det vist sig, at landets *reelle* regering var Frihedsrådet. Det var Frihedsrådet og ikke politikerne og fagforeningslederne, der havde autoritet i befolkningen. Socialdemokratiet søger så kontakt til Frihedsrådet. Ikke fordi den grundlæggende mistillid var fjernet, men for »i det skjulte at underbinde Frihedsrådet (s. 83). Alt imens bejlede DKP til socialdemokraterne om enhed og samarbejde. Det kan forekomme temmelig paradoksalt på baggrund af Socialdemokratiets holdning. DKPs strategiske forestillinger inkluderede imidlertid en form for samarbejde med Socialdemokratiet. Siden 1935 havde kommunisterne arbejdet for en enhedsfront mellem arbejderpartierne. Den skulle så danne basis for en folkefront, dvs. en alliance mellem antifascistiske og fremskridtsvenlige borgerlige kræfter og arbejderklassen.

I Danmark havde Socialdemokratiet konsekvent afvist alle tilnærmelser. Og DKP sad således i Frihedsrådet i en noget mærkværdig udgave af folkefronten, der manglede deltagelse fra det dominerende arbejderparti. Kommunisterne håbede imidlertid at kunne presse Socialdemokratiet i kraft af DKPs nyvundne position og arbejderklassens utilfredshed med Socialdemokratiets politik. Frieriene startede allerede i dec. 1943. Men først i juni 1945 måtte Socialdemokratiet give sig. På det tidspunkt blev kravet om enhed i arbejderbevægelsen rejst på arbejdsplads efter arbejdsplads. Det ville – med en formulering fra den socialdemokratiske partihistorie – »have været ødelæggende for Socialdemokratiet at sidde kravet overhørig« (En bygning vi rejser, III, s. 262). Altså accepterer Socialdemokratiet at indlede forhandlinger med DKP. Ikke for at opnå et reelt samarbejde, men for at finde en vej ud af det kommunistiske favntag. Det blev der så brugt et par måneder på. Her sørgede Socialdemokratiet med stor taktisk dygtighed for at mistænkeliggøre DKPs demokratiopfattelse og partiets oprigtige vilje til en sammenslutning. Hvor DKP ønskede samarbejde om konkrete dagsaktuelle krav, krævede Socialdemokratiet forhandlinger om en organisatorisk sammenslutning. Grundlaget skulle være en fælles accept af demokratiet, som man kendte det i Danmark. Samtidig skulle DKP reelt opløse hele sit organisatoriske apparat.

I *realiteten* kunne DKP godt gå med til det med demokratiet. Men en principiel afsværgelse af alt, hvad der smagte af proletariatets diktatur, var mere end kommunisterne kunne sluge. Efter et par måneders forløb blev forhandlingerne så afbrudt. DKP forsøgte nogle gange senere at samle den tabte tråd op. Men naturligvis uden resultat. Socialdemokratiet ville ikke – og havde aldrig villet – samarbejde med kommunisterne. De nærmere detaljer og forskellige taktiske finesser i hele dette spil kan man læse om i Mogens Niensens udmærkede gennemgang. Et vigtigt element i sagen var Sovjetunionens stilling til Danmark og til DKP. Også her har Mogens Nielsen fundet spændende materiale frem, som igen bekræfter at DKPs binding til Sovjetunionen er en hæmsko for en revolutionær politik i Danmark.

Sovjet havde ingen interesse i en revolutionær udvikling i Vesteuropa, men satsede kynisk på at sikre sine egne nationale interesser. Så måtte Vesteuropas arbejderklasse sejle sin egen sø. Russerne ønskede således i Danmark en regering, der kunne opretholde ro og orden. Man ønskede ikke at bidrage til nogen form for provokation af vestmagterne. Derfor gik direktiverne til kommunisterne tilsyneladende ud på, at de nok skulle forsøge at presse Socialdemokratiet til venstre (dvs. sikre et mere sovjetvenligt styre), men *ikke* måtte bidrage til at øge den sociale uro. Det ville kunne skabe usikkerhed om, hvad kommunisternes mål i Vesteuropa var. Derfor kunne kommunisterne ikke udnytte utilfredsheden i arbejderklassen, men måtte tværtimod søge at holde den tilbage. Og netop presset fra arbejderklassen var det eneste, der havde fået Socialdemokratiet til at gå så langt som til forhandlinger med DKP. Efter få år var DKP da også igen manøvret tilbage i betydningsløshedens mørke.

Det fremgår forhåbentlig, at Mogens Niensens bog er uomgængelig for enhver, der ønsker at sætte sig ind i arbejderbevægelsens situation i besættelsestidens sidste år. Men jeg synes ikke den kan stå alene. Den er stærk indenfor de rammer, den selv sætter. Men disse rammer er ikke uanfægtelige. Læser man kun Mogens Niensens afhandling, bliver det ikke klart, hvad det egentlig var der stod på spil. Den socialdemokratiske politik fremstilles som et konsekvent forsvar for det borgerlige demokrati. Det var det, der lå bag alliancen med militæret og bekæmpelsen af kommunisterne. Det er ikke forkert, men det fremtræder i et alt for idylliserende skær, når man ikke samtidig viser, hvilke overgreb mod arbejderklassen og mod den antifascistiske modstandsbevægelse, Socialdemokratiet var villigt til at lægge ryg til.

Forsvaret af det borgerlige demokrati var også forsvaret af borgerskabets udnyttelse af situationen til et radikalt angreb på arbejderklassens levevilkår og rettigheder. Strejkeretten blev sat ud af kraft. Lønningerne blev skåret drastisk ned. Sociallovgivningen blev forringet. Ikke kun mht. understøttelsesmuligheder, men også mht. øget kontrol og ydmygelse af arbejdsløse og andre der havde hjælp behov. Tusinder af arbejdsløse blev indirekte tvunget til at tage arbejde i de tyske arbejdslejre. Tog de ikke af sted kunne man nægte dem understøttelse. Flere og flere modtagere af kommunehjælp fik frataget deres demokratiske rettigheder. Altsammen mens de i forvejen velhavende godsejere, gårdejere og fabrikanter skovlede penge ind i et frugtbart samarbejde med tyskerne, der havde god brug for danske landbrugs- og industriprodukter til den tyske krigsmaskine.

Også grundloven og retsplejeloven fik nogle kraftige skrammer. På tysk forlangende blev 2-300 kommunister interneret. Uden retskendelse. Uden bevis for forbrydelser af nogen art. Mange af dem omkom senere i tyske koncentrationslejre. Alle disse ting blev givet som indrømmelser på et tidspunkt, da det så ud til at Tyskland kunne gå ud af krigen som sejrherre. Det var altså forringelser, der i så fald ikke ville være blot midlertidige. Forsvaret for det borgerlige demokrati var også sabotagen af kampen mod fascismen. Det gjaldt før 1943, og det gjaldt efter.

I den periode, Mogens Nielsen har lagt hovedvægten på, var Tysklands nederlag ganske vist primært et spørgsmål om tid. Men det var også et nederlag der kunne trække ud, og som rent faktisk ikke var fuldbyrdet før godt halvandet år senere. Fascismen var ikke slået i 1943, og der var stadig brug for alle modstandskræfter. I den situation foretrak Socialdemokratiet at koncentrere sig om et opgør med DKP og modstandsbevægelsen efter krigen. Sidenhen har de socialdemokratiske historikere jo gjort et stort nummer ud af Hedtofts, Buhls og H. C. Hansens deltagelse i modstandsbevægelsen. Men deres indsats bestod ikke mindst i at sørge for at officererne efter aug. 1943 ikke kom med i modstandskampen. De stod også bag den skæve våbenfordeling, som betød, at modstandsgrupperne – først og fremmest de kommunistiske – dels måtte ofre liv og lemmer for at skaffe sig de nødtørftigste våben, og dels måtte udføre deres aktioner med en bevæbning, der ofte var amatøragtig indtil det latterlige. Og som naturligvis medførte flere dræbte frihedskæmpere. Alt imens våbenforsendelserne fra England og Sverige på socialdemokraternes foranledning blev kanaliseret over i officerernes ventegrupper. Beregnet til kampen *mod* modstandsbevægelsen efter krigen.

Ved at underbetone disse sider af sagen – eller slet ikke nævne dem – er Mogens Nielsens bog trods dens øvrige fortrin med til at tegne et billede af Socialdemokratiets virksomhed, der er smukkere end den barske virkelighed den socialdemokratiske reformisme presses ud i, når klassemodsætningerne skærpes og det socialdemokratiske klassesamarbejde trues.

Hans Erik Aulund Frandsen